

De tijd van regenten en vorsten

(Tijdvak 6, van 1600 tot 1700)

6.1 Een wereldeconomie

Leerdoelen:

- Hoe kwam het handelskapitalisme op?

In 1594 kwamen negen kooplieden bij elkaar en ze besloten om een **compagnie** op te richten voor een ontdekkings- en handelsreis naar Azië. Ze staken er enorm bedrag in. Door de handel in de tijd van steden en staten was toen het **kapitalisme** ontstaan. En de **productiemiddelen**, de hulpmiddelen waarmee werd geproduceerd, waren privébezit. Deze vroege vorm van kapitalisme noemt men ook wel **handelskapitalisme**. In de tijd van ontdekkers en hervormers groeide het handelskapitalisme verder. Voor ontdekkingsreizen en overzeese handelsreizen was er veel kapitaal nodig. Rijke kooplieden gingen daarom samenwerken. Het handelskapitalisme kwam tot bloei en Nederlanders speelde daarbij een hoofdrol. In 1602 werden acht compagnieën verenigd in de **verenigde Oost-Indische compagnie (VOC)**. De VOC kreeg van de Nederlandse overheid het recht om als enige Nederlandse onderneming in Azië te handelen. Ook mochten ze verdragen sluiten met vorsten, oorlogen voeren en gebieden besturen. In anderen Europese landen werden zulke ondernemingen gesticht.

De VOC verkocht aandelen, papier waarmee de kopers mede-eigenaar werden van het bedrijf. Zo kreeg de VOC een kas waarmee ze alles kon betalen wat voor de handel nodig was. De aandeelhouders kregen elk jaar een deel van de winst. De rest werd in het bedrijf gestoken. De VOC was het eerste bedrijf met aandeelhouders. Dat was een belangrijke vernieuwing. Het bedrijf werd geleid door aparte bestuurders in Holland en Zeeland. In Azië stelde ze een **gouverneur-generaal** aan als hoogste bestuurder.

- Hou bouwde de VOC een handelsnetwerk op?

De VOC was de eerste tijd vooral geïnteresseerd in specerijen zoals peper en kaneel. Met geweld veroverde de VOC in de Molukken een monopolie. Op deze eilanden stichtte de VOC, landbouwbedrijven die alleen nootmuskaat produceerde. Op deze **plantages** werden slaven uit India te werk gesteld. **Batavia** (eerst Jakarta) werd het hoofdkwartier van de gouverneur-generaal en de verzamelplaats voor alle VOC schepen die uit Europa kwamen. De VOC was niet alleen maar op Java en de Molukken actief, maar werd een echte **multinational**. Aan de kusten van onder meer China, Japan, Iran, India en Sri Lanka bouwde ze een uitgebreid handelsnetwerk op met factorijen.

- Hou bouwde de WIC een handelsnetwerk op en hoe ontstond er een wereldeconomie?

Rond 1600 werden Nederlandse kooplieden ook actief op de Atlantische Oceaan. In 1621 werd de **West-Indische compagnie (WIC)** opgericht, die het monopolie kreeg op de Nederlandse handel rond de Atlantische oceaan. Maar de WIC hield zich eerst bezig met de oorlog tegen Spanje. Ze moesten Spaanse schepen kapen, met de **kaapvaart** behaalde Piet Heyn in 1628 een groot succes toen hij bij Cuba een complete Spaanse zilvervloot veroverde. De wereldwijde handelscontacten die de handel kapitalistische compagnieën aanknoopten, was het begin van een **wereldeconomie**. Gebieden over de hele wereld raakte door handel met elkaar verbonden.

Kenmerkende Aspecten:

- Wereldwijde handelscontracten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie.

6.2 De gouden eeuw van Nederland

Leerdoelen:

- Welke staatkundige situatie was er in de Republiek?

Door de opstand tegen Spanje hadden de gewesten en steden hun zelfstandigheid behouden. Niet alleen in Amsterdam maar ook elders in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden had de **bourgeoisie** de leiding. Er was geen staatshoofd, de zeven gewesten werkte samen in de Staten-Generaal. Zij beslisten over het leger, de vloot, de gezamenlijke buitenlandse politiek en het bestuur van de **Generaliteitslanden**. Bestuurders van de gewesten waren **regenten**. Holland, vrijwel het rijkste gewest en daarom ook met de meeste macht, had er meerderen en die zaten in het vroedschap. Burgers hadden weinig macht, de oligarchie benoemde de regenten.

- Welke verhouding was er tussen regenten en stadhouders?

De **standhouder** was de machtigste man in de Republiek; hij was opperbevelhebber over het leger en de vloot hield toezicht op de rechtspraak en had en veel steden invloed op de benoeming van regenten. Ook koos hij bergermeesters uit het vroedschap, maar niet in Amsterdam. De functie werd benoemd door de Staten, maar was toch erfelijk want afstammelingen van de prins van Oranje werden gekozen. Stadhouders gedroegen zich als vorsten en dit baarde sommige regenten zorgen. Willem II zorgen ervoor dat er geen stadhouder werd benoemd in 1650, dit duurde tot 1672. Twee keer leidde de strijd tussen staatsgezinde regenten en de stadhouder tot de dood van de **raadspensionaris**.

- Hoe ontstond in er een bloeiende economie in Nederland?

In de **Gouden Eeuw** (17^e eeuw) was de Republiek het welvarendste land van Europa. Dit kwam vooral door handel, Amsterdam was de belangrijkste **stapelaats** van Europa. Na de val van Antwerpen die voor Amsterdam de belangrijkste handelsstad was, vluchtten alle rijke kooplieden naar Amsterdam en namen hun geld mee. Dit was ook belangrijk voor de oprichting van de VOC. Ook de nijverheid bloeide op, zo was Leiden (mede door de val van Antwerpen) een van de belangrijkste textielcentra van Europa. Amsterdam had tientallen suikerfabrieken en veel tabaksnijverheid. Beide met producten uit Amerika. Ook de landbouw profiteerde, want door de groei van steden konden zij veel producten verkopen. Ook werden producten als kaas belangrijke exportproducten.

- Hoe kwam de Nederlandse cultuur tot hoge bloei?

Voor de schilderkunst bloeide op, de rijke burgers werden de nieuwe opdrachtgevers van schilders. En schilderijen als stillevens, hedendaagse taferelen en zeezichten werden populair. Naast de schilderkunst bloeide de literatuur ook op. Veel wetenschappers kwamen naar Nederland vanwege de **gewetensvrijheid** die hier bijzonder was. Het **gereformeerde** geloof was de staatsgodsdienst maar je mocht ook katholiek zijn, alleen niet openlijk.

- Hoe kwam er een eind aan de Gouden Eeuw?

Door haar rijkdom was de Republiek ook een militaire grootmacht. Het leger bestond uit huursoldaten uit meerdere landen. Na de oorlog tegen Spanje bezuinigden de regenten op het landleger, er was geen stadhouder om dat tegen te houden. De Republiek vocht 2x met Engeland voor toelating van Nederlandse schepen in de Engelse havens. In 1672 voerde het landleger oorlog met Engeland, Frankrijk en twee Duitse staten en was daardoor kansloos. Grote delen van ons land werden door de Fransen bezet. En om te voorkomen dat de Fransen in Holland kwamen lieten ze de polders onderlopen.

Door boze burgers benoemden prinsgezinde regenten Willem III tot stadhouder. Hij voerde tot 1697 oorlog tegen Frankrijk, samen met Engeland. Hierdoor leed de Republiek grote schade en werd het ook economisch ingehaald door Engeland en Frankrijk. De Gouden eeuw was voorbij, maar hij had wel voorkomen dat De Republiek werd overgenomen door Frankrijk.

Kenmerkende Aspecten:

- **De bijzondere plaats in staatkundig opzicht en de bloei in economisch en cultureel opzicht van de Nederlandse Republiek.**

6.3 Het absolutisme

Leerdoelen:

- Hoe verloor de Duitse keizer zijn macht?

Tijdens de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) probeerde de katholieke Habsburgse keizer zijn macht in zijn rijk te versterken en het protestantisme te onderdrukken. Andere Duitse vorsten verzetten zich daartegen. Zweden, Frankrijk en Spanje vochten mee in deze oorlog. Grote delen van het rijk werden verwoest en miljoenen mensen kwamen om.

De gevolgen waren dat het Duitse rijk verder versnipperde. In 1648 bestond het rijk uit honderden staten. Ook had de Duitse keizer bijna niets meer te vertellen. Daarom richtte hij zich op Oostenrijkse gebieden, dat werd door veroveringen van Ottomanen een groot rijk.

- Hoe werd de macht van de Franse koning vergroot? (*L'état c'est moi*)

Lodewijk XIV (1648-1715) vond dat de vorst absolute macht had, en dat zijn macht door niets mocht worden beperkt. Hij noemde het, het **absolutisme**. Hij alleen besliste en legde wetten op. Ook riep hij nooit de Staten-Generaal bijeen, vroeg voor wetten geen goedkeuring aan regionale gerechtshoven en bracht het leger onder controle. Later bepaalde de godsdienst van zijn onderdanen (rooms-katholiek), hij trok de wet, die ervoor zorgde dat hugenoten vrij waren, in.

Lodewijk had belastinginkomsten nodig voor zijn oorlogen en hofhouding. Hij zorgde daarvoor door het **mercantilisme**: politiek waarbij de overheid de eigen economie versterkt door productie en export te bevorderen en import te beperken. Dit liet hij doen door Colbert. Takken van nijverheid die voor de export werkten kregen **subsidies**: financiële ondersteuning.

Ondanks dit alles lukte het niet om de absolute macht te krijgen. Veel steden en regio's hadden eigen regels en privileges. Ook lukte het bijna niet om de adel en kerk belasting te laten betalen.

- Hoe werd de macht van de Engelse koning beperkt?

Andere Europese vorsten streefden ook naar absolute macht, zoals de **tsaar**: de Russische keizer. In Engeland liep het mis. Door de onthoofding van Karel I werd Engeland in 1649 een republiek. In 1660 werd de monarchie hersteld met Karel II, hij wilde absolute macht. Zijn katholieke opvolger Jacobus II werd door protestantse parlementsleden onttroond. Ze spanden samen met Stadhouder Willem III en hij werd koning. Hij beloofde de rechten van het parlement te respecteren. Door deze **Glorious Revolution** werd Engeland een **constitutionele monarchie**.

Kenmerkende Aspecten:

- Het streven van vorsten naar absolute macht.

6.4 De wetenschappelijke revolutie

Leerdoelen:

- **Hoe ontstond een nieuw wereldbeeld?**

In de 16^e eeuw wisten sommige wetenschappers dat het **geocentrische** wereldbeeld van Aristoteles, dus met de aarde als middelpunt, niet klopte. In 1609 werden er steeds meer ontdekkingen over de aarde en het heelal gedaan. Ze zag Galileï met een telescoop dat de maan niet zelf licht gaf maar licht van de zon weerkaatste. Galileï schreef boeken over zijn ontdekkingen waardoor zijn ideeën bij een breder publiek bekend werden. Toen hij in 1632 een boek schreef waarin hij de spot met de paus dreef moest hij voor een kerkelijke rechtbank zijn mening herzien. Hij gehoorzaamde, maar toch kon de kerk niet voorkomen dat steeds meer Europeanen inzagen dat de aarde niet het middelpunt van het heelal was.

- **Welke ontwikkelingen doormaakte de wetenschap?**

Het ontstaan van het nieuwe wereldbeeld was onderdeel van de **wetenschappelijke revolutie**. De ideeën van klassieke denkers werden vervangen door het **empirisme**: de ervaringsleer. In plaats van kennis overnemen gaan denkers zelf onderzoek doen door te Observeren, Experimenteren, en Logisch te redeneren. Er waren vooral veel onderzoekers actief op het gebied van de natuurwetenschappen (wiskunde, natuurkunde, techniek). Men kwam erachter dat alles in de natuur volgens **natuurwetten** verloopt. Newton slaagde erin door met logisch denken en onderzoeken te doen een algemene bewegingswet te formuleren, zwaartekracht.

- **Hoe werd wetenschap toegepast?**

Ook ontstond het idee dat wetenschap nut moest hebben, en dat kennis moest worden toegepast. Dit leidde tot ontwikkelingen in de **technologie**: toepassing van de wetenschap in de techniek. Zo ontstonden er steeds betere waarnemingsinstrumenten, denk aan micro- en telescopen en thermometers.

Overheden stopten geld in onderzoek en brachten wetenschappers bij elkaar. Zo konden ideeën worden uitgewisseld en kon men samen onderzoek doen. Ook verschenen er tijdschriften die de verspreiding van wetenschappelijke ideeën nog meer bevorderde. De wetenschappelijke revolutie van de 17^e eeuw leidde tot optimisme en bereidde de verlichting van de 18^e eeuw voor.

Kenmerkende Aspecten:

- **De wetenschappelijke revolutie.**